

Výchova v rodině

2.část

Mgr. Ludmila Šprachtová

Rodina jako systém

Principy rodiny jako systému:

- Prvky systému nejsou jednotliví lidé sami o sobě, ale lidé ve vzájemných vztazích a interakcích
- Jedná se o sítě vztahů
- Chování každého ovlivňuje všechny ostatní

Rodina jako systém má

- Podsystemy (jsou dány nejčastěji generační příslušností, postavením v mocenské hierarchii, pohlavím, ale také specifickými povahovými charakteristikami nebo specifickými zátěžemi, které jednotliví členové do rodiny vnášejí)

Rodina jako systém

V tomto případě je rodina jako *mikrosystém* zapojena:

- Do širšího společenského systému *mezosystému*
- Do ještě širšího systému sociálních vztahů *exosystému*
- Spolu s exosystémem je obklopena ještě širším okruhem společenských institucí *makrosystémem*

Změny k nimž v rodinném systému dochází, jsou

1. Kontinuální
2. Diskontinuální

Vlastnost systému:

- Schopnost sebezáchovy a sebeopravy

Základní psychické potřeby (podle Zdeňka Matějčka)

- 1. *Potřeba stimulace*
- 2. *Potřeba smysluplného světa (učení)*
- 3. *Potřeba životní jistoty (citové vztahy)*
- 4. *Potřeba pozitivní identity (naše já, společenská hodnota)*
- 5. *Potřeba otevřené budoucnosti*

Mít děti či nemít děti

1. *Potřeba stimulace*

(podle Zdeňka Matějčka)

- Mít děti:

Dítě je velmi pohyblivý živel,
dramatický – přináší plno
vzruchu do života

- nikdy není nouze o zábavu ani
o starosti a úzkosti
- s dětmi se rozhodně
nenudíme, naopak bez nich by
byl život nudný a prázdný
- i manželství by bylo prázdné

- Nemít děti:

Děti brání stimulaci jinými podněty

- člověk je jimi vázán, nemůže si
života plně užít
- život s dětmi je monotónní a
nudný
- zatěžují a ochuzují i manželský
život

Mít děti či nemít děti

2. *Potřeba smysluplného světa* (učení) (podle Zdeňka Matějčka)

- Mít děti

Dítě přináší rodičům poznatky a zkušenosti jinak nezískatelné, umožňuje jejich vnitřní růst.

Děti rostou k dospělosti a rodiče s nimi zrají k životní moudrosti a to je něco specificky lidského.

- Nemít děti

Dítě brání získávání jiných poznatků a zkušeností, „uvazuje“ člověka u plotny, u plenek, u školních úkolů.

„Nic z toho člověk nemá!“

Mít děti či nemít děti

3. *Potřeba životní jistoty* (citové vztahy) (podle Zdeňka Matějčka)

- Mít děti

Děti přijímají lásku, ale také ji vracejí.

Je tu někdo, kdo je k nám vázán hlubokým, čistým citovým poutem.

Nemůže nás opustit, až do stáří budeme mít na koho myslet a bude o nás citové postaráno.

Vztah dětí k nám je významná záruka naší životní bezpečnosti.

- Nemít děti

Dítě naši potřebu bezpečnosti stále ohrožuje.

Budeme mít stále strach, že se mu něco stane, že bude zlobit, že v životě neuspěje, že se dostane na scestí atd.

Mít děti znamená být velmi zranitelný právě v nich.

Je možno na nás skrze ně vykonávat nátlak.

Jsme jimi vázáni a svázáni.

Mít děti či nemít děti

4. *Potřeba pozitivní identity* (naše já, společenská hodnota) (podle Zdeňka Matějčka)

- **Mít děti**

Mít děti zhodnocuje člověka, dává muži a ženě společenskou hodnotu a hodnost.

Ve vztahu k dítěti ztrácíme anonymitu a nejsme anonymitou ohroženi, protože nás potřebuje.

Jsme normálními lidmi – všichni to musí vidět a uznat.

- **Nemít děti**

Mít děti brání dosažení významných společenských cílů.

Dokázali bychom víc, starali bychom se o důležitější věci, měli bychom vyšší společenské postavení.

„Mít děti“ nás zařazuje do davu obyčejných lidí s obyčejnými starostmi – uzemňuje nás to.

Mít děti či nemít děti

5. *Potřeba otevřené budoucnosti* (podle Zdeňka Matějčka)

- **Mít děti**

Mít děti otvírá budoucnost – s dětmi se stále na něco těšíme a něčeho se obáváme.

V dětech také překonáváme svůj osobní čas – v dětech pokračuje dál do další generace náš biologický vklad a tvořivé dílo naší výchovy.

Jsme součástí mohutného proudu vývoje lidského rodu.

- **Nemít děti**

Mít děti nám brání, abychom vytvořili takové dílo, které by přetrvalo věky a v němž bychom překonali svůj osobní čas.

Jsme upoutáni ke každodenním starostem, jsme vězni současnosti.

I naše tvůrčí svoboda je tím omezena.

Principy rodinné výchovy

- Vzájemné uspokojování duševních potřeb dětí a jejich vychovatelů
- Trvalost a hloubka citových vztahů
- Společná budoucnost
- Společenství prostoru, času a prožitků
- Výchovná interakce
- Soužití a sdílení

Raný vztah dítěte s matkou

1. Předpoklady pro harmonický socioemocionální psychický vývoj
  - Pro malé dítě je vztah s matkou klíčovým vztahem
  - Intuitivní rodičovství
  - Prvotní komunikace:
    - Neurohumorální spojení
    - Smyslová komunikace
    - Emocionální komunikace
    - Protó-sociální chování dítěte
    - Reflexivní úsměv dítěte
    - Mateřská senzitivní perioda

Raný vztah dítěte s matkou

2. Rozvoj synchronní a asynchronní komunikace matka – dítě

- Význam první poporodní hodiny
- Do rozvoje synchronizace zasahuje případné odloučení
- Pozitivní atmosféra pro vzájemnou komunikaci
- Choreografie společných aktivit
- Sání novorozence má tři komponenty: motorický
chuťový
zaživací

Raný vztah dítěte s matkou

3. Co ovlivňuje harmonii a vyváženost rané interakce matka – dítě?

- Disponovanost dítěte: kvalita a funkčnost smyslů, schopnost celého jeho organismu vyrovnávat se s nároky po narození
- Disponovanost matky: osobnostní zralost, připravenost pro mateřství, postoj vůči dítěti, převzaté výchovné principy a praktiky. Schopnost empatie, temperament, motorická koordinace, sebedůvěra a momentální biopsychosociální situace (zdraví ženy, přiměřená zátěž, odpočinek, příznivé přijímání okolím, ekonomická situace, počet dětí, o které musí pečovat, závislost na drogách)

Raný vztah dítěte s matkou

4. Možné důsledky kvality prvotního kontaktu dítěte s matkou pro jeho další psychický vývoj

Vnitřní modely (J.Bowlby došel k závěru, že na konci 1.roku má dítě základní znalosti o blízkém prostředí a další roky mu umožní tyto poznatky organizovat do „vnitřních modelů“, včetně obrazu sebe sama a matky.

Během prvních let se vytvoří určitý typ vazby dítěte s matkou:

- Vazba jistá
- Vazba úzkostná – nejistá, vzdorující
- Vazba vyhýbavá – úzkostná, nejistá

Komplementarita vztahu mezi JISTOU vazbou a samostatností dítěte (M.S. Ainsworthová aj.Bowlby -1950 Londýn)

Výchovné styly v rodině

- 1) **Tradiční** - uspokojování potřeb dítěte
- 2) **Moderní** - důraz na právo jedince realizovat vlastní očekávání
- 3) **Hledající** - vrací se k přírodě, k přirozenému, akcentují psychický vývoj dítěte

Šulová, 2005

Tradiční styl výchovy

- tzv. „dítěcentrismus“
- rodiče věnují maximální zájem a péči dítěti
- veškeré potřeby dítěte (materiální i vztahové) a jejich uspokojování je prvořadé
- tento výchovný přístup se vyskytuje u materiálně labilnějších společenství, které se snaží zajistit především svoji budoucnost maximální péčí o děti a jejich rozvoj.

Moderní styl výchovy

- důraz na právo jedince realizovat vlastní očekávání
- rodiče vnímají dítě jako součást jejich života, jako znak jejich úspěchu genetického i výchovného
- očekávají bezproblémový vývoj dítěte, úspěch v životě
- pečlivě se připravují na rodičovství, občas ve svých plánech a každodenní realitě zapomínají na spontánnost, emoce, vzájemnost
- někteří z nich přetěžují děti různými zájmovými aktivitami, rané dětství vnímají jako velkou časovou investici na úkor své kariéry a vlastního volného času
- sledují výsledky výzkumů zaměřených na raný vývoj, jednak proto, aby je maximálně integrovala do vlastního života, a též je velmi zajímá, jak lze nahradit vlastní absenci (fyzickou či psychickou): zda lze dítě umístit do předškolního zařízení bez jeho vývojové újmy, jak má vypadat čas trávený s dítětem, aby přinášel ovoce (speciální programy, PC programy), jaké kvality má mít „paní na hlídání“ a podobně.

Hledající styl výchovy

- rodiče akcentují pouto dítěte k matce a rodičům jako základní vztah pro vývoj psychiky dítěte
- raná interakce rodiče s dítětem je zajímavá z hlediska její přirozené podstaty
- vrací se k přírodě, k přirozenému, inspirují se u přírodních národů
- tento styl je zastoupen výraznou skupinou české populace v rodičovském věku

Tradiční rozdělení

- **Autokratický styl** – při tomto stylu vychovatel hlavně rozkazuje a zakazuje. Mnoho sám mluví, nepustí druhé ke slovu. Klade podmínky pro dosažení něčeho žádoucího, příjemného, např. pochvaly. Hojně vyhrožuje, varuje, trestá. Málo respektuje přání a potřeby dětí. Má zásadně jiná, širší a vyšší práva než děti. Dává dětem málo příležitosti k samostatnému jednání, způsobu řešení úloh apod. Při tomto stylu výchovy se ale zejména děti nevychovávají k samostatnému, iniciativnímu a tvořivému řešení problémů, rozhodování a jednání. Je to styl výchovy, který odpovídá přípravě pro podřízenou roli v nedemokratické společnosti, a ne k přípravě občana demokratického státu.
- **Liberální výchova** – tato výchova je pro děti méně frustrující než autokratický styl, ale má i nepříznivé účinky. Vychovatel klade nízké požadavky, popřípadě nekontroluje jejich plnění. Nízká je výsledná úroveň vědomostí a dovedností dětí, zejména se nerozvíjí jejich svědomitost a vytrvalost.
- **Sociálně – integrační styl** – v tomto stylu přiznává vychovatel dětem lidská práva a důstojnost, respektuje v nich osobnost, bere je vážně, zejména je neponižuje. Podporuje jejich samostatnost a iniciativu. Působí spíše příkladem než množstvím příkazů a zákazů. Proto hojně užívá návrhů, otázek, podnětů pro děti, aby samy přemýšlely a účastnily se rozhodování. Nemluví stále sám a nechává mluvit děti. Pokud je nutno potrestat, volí formu, která dítě neponižuje.

Členové rodiny jako vychovatelé

Typy otcovských stylů:

- Citliví a milující otcové – dvojníci (empatie, porozumění)
- Otcové rovnostářského typu – kamarádi (rádi se dělí se svými problémy = zatěžují, nedávají dobrý model otcovství)
- Otcové – machři (prodloužení vlastního já, osobní mužnost a identita je spjata s výkony syna, uspokojují své egocentrické potřeby)
- Otec – psychopat (opak dvojníka, nevšímavost, necitlivost)
- Egocentrický otec (dříve ve vztahu k ekonomice, dnes jako překážka k dosažení úspěchu, moci)

Otcovské působení

= určováno vzájemným dynamickým ovlivňováním následujících činitelů:

- Nadšení pro roli
- Postavy vlastního otce jako modelu pro roli
- Představy o otcovství získané z médií
- Osobnost (temperament, charakter..)
- Kulturní, náboženská .... orientace

Sourozenecké působení

= tzv. sourozenecká konstelace – pořadí sourozenců

- A. perfekcionista, spolehlivý, svědomitý, dělá si seznamy, systematický, kritický, vážný, studijní typ
- B. Vyjednávač, má nejméně fotografií v rodinném albu, vyhýbá se konfliktům, nezávislý, silné vazby ke skupině vrstevníků, mnoho přátel, individualista
- C. Intrikán, okouzlující, svádí vinu na druhé, předvádí se, společenský, dobrý obchodník, vychytralý, upoutává pozornost

Literatura

- ČÁP, J., MAREŠ, J.: *Psychologie pro učitele*. Praha: Portál 2001.
- FONTAINE, S.: *Místo na slunci*. Praha: Arcadia a Tereza 1994.
- GILLERNOVÁ, I., MERTIN, V.: *psychologie pro učitelky mateřských škol*. Praha: Portál 2003. ISBN 80-7178-799-X
- HELUS, Z.: *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada 2008. ISBN 978-80-247-1168-3
- DRTILOVÁ, J., KOUKOLÍK, F.: *Zlo na každý den. Život s deprivanty I*. Praha: Galén 1996. ISBN 80-7262-088-6
- DRTILOVÁ, J., KOUKOLÍK, F.: *Základy stupidologie. Život s deprivanty II*. Praha: Galén 2002. ISBN 80-7262-078-9
- DRTILOVÁ, J., KOUKOLÍK, F.: *Vzpouza deprivantů, nestvůry, nástroje, obrana*. Praha: Galén 2006. ISBN 80-7262-410-5
- FROMM, E.: *Umění milovat*. Praha: Nakl. J. Šimona 1996.
- KOUKOLÍK, F.: *Sociální mozek*. Praha: Karolinum 2006. ISBN 80-246-1242-9
- LANGMEIER, J., KREJČÍŘOVÁ, D.: *Vývojová psychologie*. Praha. Grada 1998. ISBN 80-7169-195-X
- LANGMEIER, J, MATĚJČEK, Z.: *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství 1968.
- LANGMEIER, J, MATĚJČEK, Z.: *Výpravy za člověkem*. Praha: Odeon 1981.
- ŠULOVÁ, L.: *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum 2005. ISBN 80-246-0877-4.
- ŠULOVÁ, L.: *Doplňovaná publikace: Problémové dítě a hra (studijní texty)*. Praha: Raabe 2002 až 2009